

SARAYBOSNA'DA İSA BEY MEVLEVÎHÂNESİ

Av. M. Ali UZ

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'e göre insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir ve eşref-i mahlûkat olarak yaratılmıştır. (1) Madde ve manasıyla da bir bütünlük arzeder. Her iki cephesini geliştirdiği nisbette yaradılışındaki sırrı kavramış, dünya ve ahiret saadetine ermiş olur. İslâm âleminde, insanın mânevi gelişmesi daha çok, tasavvuf yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun teşkilatlandırılmış şeklini de tekkeler, zaviyeler, mevlevîhaneler ve âstaneler teşkil etmiştir.

Tekke, zâviye, dergâh, mevlevîhâne, hângah ve âstane gibi adı ne olursa olsun, bütün bunlar, asırlarca dinî yönden olduğu kadar, ictimâî, iktisadî ve kültür yönünden de önemli görevler üstlenmiştir. İslâm âleminde tarih boyu bunlar, insanlığın, zarâfetin, nezaketin, ahlâkın, sabrın, derin bir tefekkürün, insan ve Allah sevgisinin, hizmetin, san'atın, ilmin, irfânın, ma'rifetin, özellikle kendini bilişin müşterek adı olmuştur. "Nefsini bilen Rabb'ini bilir" buyrulmasındaki hikmet budur. Bütün bunların gayesi, insan-ı kâmil dediğimiz o, faydalı, ideâl ve güzel insanı yetiştirebilmektir. Bir anekdot bunu ne güzel ifade eder :

Galata Mevlevîhanesi postnişinlerinden Şeyh Cemâleddin Efendi, Mevlevîhane'yi ziyarete gelen bir Fransız misafiri gezdirirken, orta avluda izahat veriyormuş :

"- Efendim, bizim iki mutfağımız vardır, birisi burası" diyerek gerçek mutfağı göstermiş. "Öteki de bu mutfak efendim" diye de semâhaneyi işaret etmiş. Mevlevîhaneleri bilen Fransız misafir, şaşkın şaşkın Şeyh Efendi'nin yüzüne bakınca :

"- Efendim, birincide yemekler, ikincisinde de insanlar pişer" deyivermiş. (2)

İşte asırlarca her gittiği yere medeniyet, eşitlik din ve vicdan hürriyeti götürmekle kalmıyan, her yerde açmış olduğu mektep ve medreselerle; ilmî gelişmenin temellerini atan, zirveye ulaştırdığı vakıflarla; şehirleri süratle mamur hâle getiren, almış olduğu siyasî ve iktisadî tedbirlerle; refah ve zenginliğin imkanlarını hazırlayan Osmanlı döneminde, bütün yurt sathına yayılan Mevlevîhaneler ve Âstaneler, (3) asırlarca eğitim ve öğretim görevini sürdürmüş, yurt çapında nice meşhur âlim, ârif, şâir ve san'atkar insan yetiştirmesine vesile olmuştur.

Burada bir hususa dikkat çekmek isterim. Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri dahil, Türk aydını, medreseleri de, tekkeleri de, içiyle ve dışıyla yıpranmaya ve harap olmaya yüz tuttuğu şekliyle tanımış ve bu yüzden de bunlara düşmanca tavırlar takınmıştır. Bu husus da üzerinde durulması gereken bir bahs-i diğerk...

İşte Osmanlı'nın yükselme dönemlerinde kurulan ve bugüne kadar asırlarca hizmet veren Mevlevîhaneler'den birisi de, Bosna'nın merkezi Saraybosna'da, diğerk adıyla Sarayova'da bulunan ve tebliğ konumuz olan İsa Bey Mevlevîhanesi'dir.

1 - Bakara Suresi, 30. ayet.

2 - Mehmet Ziya, Yenikapı Mevlevîhanesi, Tercüman 1001 Temel eser, (yayına hazırlayan : Yavuz Senemoğlu) 86. kitap, s. 28 - 29.

3 - Âstâne : Mevlevî tekkeleri, âstâne ve zaviye olarak iki kısma ayrılmıştır. Âstâne, zaviyeden büyük sayılmıştır. Mutfağı vardır. Çile burada çıkarılır. Dervişler de bu tekkelerde yetişirdi. (Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İst. 1986, s. 334.

Buraların uzun zaman önce sınırlarımız dışında kalmış olmaları dolayısıyla, adı geçen mevlevîhaneden söz açmazdan önce, bölgenin tarihi ve çevresi hakkında kısaca bilgi vermekte fayda mülâhaza ediyorum.

TARİHİ VE KÜLTÜREL ÇEVRE :

Bugün medenî geçinen dünyanın gözleri önünde, tarihte ender görülen bir vahşetin sergilendiği Bosna - Hersek bölgesine yapılan akınlar, daha Murad Hüdavendigâr döneminde başlamış. Fatih zamanında, üst üste yapılan üç seferle, Bosna'nın fethi tamamlanmıştır. Bu seferlerden birincisi 1462, ikincisi 1463 ve sonuncusu da 1464 yılında gerçekleşmiş ve son seferle Bosna, tamamıyla Osmanlı topraklarına katılmış, Hersek de tâbî ülkeler arasına alınmıştır. Hammer, Bosna'nın ikinci sefer sırasında fethedildiğini zikreder. Bosna'nın merkezi durumunda olan Sarayova ise, daha önce fethedilmiştir.

Bosna ve Hersek'in fethi, Türk tarihi yönünden son derece verimli olmuştur. Müslüman Bosna halkını oluşturan Boşnaklar da Arnavutlar'dan sonra, geniş ölçüde müslüman olan iki Balkan kavminden birisidir. Onların, karşı mezheplerin baskısı ve mezheplerindeki İslâm'a yakınlık dolayısıyla İslâm'a geçişleri son derece kolay olmuştur. Osmanlılar, Müslüman Bosna ve Hersekîler'e "Boşnak" adını vermişlerdir. Onlar, Hırvatça'nın bir lehçesini konuşurken, Müslüman olmaları sonunda, dillerine giren Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle dilleri, son derece zenginleşmiştir. (4)

Evliya Çelebi, Bosna halkının kendilerine "Boşnak" denmesinden ziyade "Bosnavî" yani "Bosnalı" denmesinden hoşlandıklarını kaydettiği gibi, bu bölgenin Osmanlılar döneminde gelişip güzelleştiğini de zikreder. (5) Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi Bey de, "Maddi güzelliğini unutturacak derecede rûhî ve mânevî hazinesi olan büyük bir şehir ararsanız, yani bir Osmanlı şehri görmek isterseniz; Saraybosna'ya gidiniz." der. (6) Tabii bugün bu güzel ve tarihi şehirden eser kalmamış gibidir.

1464 yılında bir Sancakbeyliği (vilâyet) olarak Osmanlı topraklarına katılan Bosna, 1552 yıllarında Rumeli eyâletinden (Beylerbeyliği) ayrılıp, müstakil bir Sancak (Eyâlet) hâline getirilir. Sancak Beyi olarak da Gazi Ferhat Paşa, Beyler Beyi ünvanını alır. İlk Sancak Beyi de Minnetoğlu Mehmet Bey'dir.

İSA BEY MEVLEVÎHANESİ :

1071 H. 1659 M. yılında bölgeyi gezen Evliya Çelebi, Saray - Bosna'nın tarihi ve çevresi hakkında oldukça faydalı ve geniş bilgiler verir. O yıllarda Saraybosna'da yüz yetmiş yedi cami ve mescid vardır. Bunların yetmiş yedisinde Cuma namazı kılınır. Medreselerle ilgili olarak, rakam vermezse de pek çok müderris ve müfessirinin bulunduğunu kaydeder. Sekiz yerde Dârülkurra, on yerde Darülhadis, seksen yerde de mektep vardır. Yüz on çeşmesi, üç yüz sebili, yediyüz su kuyusu, yüz yetmiş altı değirmeni, üç kervansaray, yedi adet kuvvetli köprüsü mevcuttur. Beş adet hamamı yanında, her âyân ve ileri gelen Sarayovalı'nın evinde hanedan hamamları vardır. Bugün Sırp vahşeti altında, bölgenin şiddetli soğuşunda, yok olmama mücadelesi veren Bosnalılar, bundan üç - üçbuçuk asır önce, güçlü vakıfları sayesinde imaret kazanları kadar, büyük kazanlarda kaynatılıp, bütün musluklarından akıtılan sıcak sularla abdest almaktadır. Dünya böyle bir medeniyete ve insanlara sunulan hizmete, ne şahit olmuştur ve ne de bundan sonra şahit olacaktır.

4 - Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İst. 1977 c. 3, s. 24-27.

5 - Evliyâ Çelebi, Seyâhatname (Neşre Hazırlayan, Mümin Çevik) Üç Dal Neşriyat, İst. 1984, c. 5-6, s. 295.

6 - Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri, (Yugoslavya) II. c. 3 Kitap, s. 306.

Yine Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, Saraybosna'da aynı yıllarda kırk yedi de derviş tekkesi vardır. Bu tekkelerden birisi de anlatacağımız İSA BEY TEKKESİ'dir. Evliya Çelebi'ye göre bu tekke : "Malaçka nehri kenarında, cennet bağı gibi, bir yerde olup, semâhane ve meydanlı, yetmiş seksen adet fukara odalı, mırırbana mahfelli, yemek yeri olan bir Celâleddin Rûmî tekkesidir. Şeyhi, ilim sahibi dervişlerden, duası kabul olunan bir zâttır. Neyzenbaşısı derviş Hattat Mustafa gayet güzel yazı yazar." (7)

Vakıflar Kuyud-ı Kadimesi'nde de zikredildiği üzere, zâviye ve zaviye çevresinde mevcut sosyal tesislerin vâkıfı, Bosna Sancak Bey'i, İshak Bey oğlu İsa Bey'dir. Tekke bünyesinde üç ev, ahır, hamam ve ona lüzumlu olan kısımlar vardır. İsa Bey (1464-1470) sadece bu tekke çevresindeki sosyal tesisleri vakfetmekle kalmamış, bunlara gelir getiren değirmenler, nehir kenarında dükkanlar, bir han, muhtelif mezraa ve yoncalıklar da vakfetmiştir. (8)

Tarihte ZENTA SAVAŞI adı verilen meşhur bozgunu müteakip, cesareti artan Prens EUGEN, dört bin süvari, ikibin beşyüz piyade ve on dört topla Saraybosna'ya 17 Ekim 1697 tarihinde bir saldırı düzenler. Büyük bir kuvvetle, yeni Bosna Beylerbeyi'nin üzerine gelmekte olduğunu duyması üzerine, süratle geri çekilir. Saraybosna'da ancak yirmi dört saat kalabilen Prens EUGEN, bu süre içerisinde büyük bir vahşet sergiler. Yüz yetmiş yedi camiden yüz yirmisini yakarır. Şehir büyük ölçüde tahrip edilir, insanlar katledilir. İsa Bey Külliyesi de tamamen yanar, kül olur.

Bugün bütün dünya bir kere daha Saraybosna'nın tahribine ve tarihi eserlerin yok olmasına şahit olmaktadır. Saraybosna'da sadece insanlar ve küçük çocuklar katledilmekle, ırz ve namuslar payimâl edilmekle kalmıyor, açık bir şekilde tarih de katlediliyor. İşlenen bu cinayetlere bütün Avrupa ortaktır ve onun himayesinde işlenmektedir. Avrupa Hristiyanları, içlerinde Müslüman bir ülke istememektedir. Sırp'lar ise bu cinayette, cellatlık görevini üstlenmişlerdir.

Mevlevîhâne, tahrip edildiği 1697 tarihinden, 1781 - 1782 yıllarına kadar, seksen küsur yıl, harap vaziyette kalır ve bu tarihte yeniden yapılır. İkinci bir tamiri ise, kendisi de bir Mevlevî olan, Bosna Vâlisi Vecihi Paşa tarafından, bir cami ilâvesiyle temelden yeniden inşa olunur.

Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Zavod'dan alıp çizdiği plân taslağında Mevlevîhane, aşağıda mutfak ve müştemilat, üstünde; 6.90x6.90 ebadında bir semâhane ve bunun yarısı ebadında bir meydan odası ve açık bir hayattan ibarettir.

Verilen bu plânla, Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgi karşılaştırıldığında, Mevlevîhane'nin ana yapısı korunmakla beraber, yakınındaki pek çok binanın yıkılmış olduğu açıkça görülür. Yine Ayverdi'nin Mujezinoviç'den verdiği resim, Mevlevîhane'nin 1955 yılındaki durumunu aksettirmektedir.

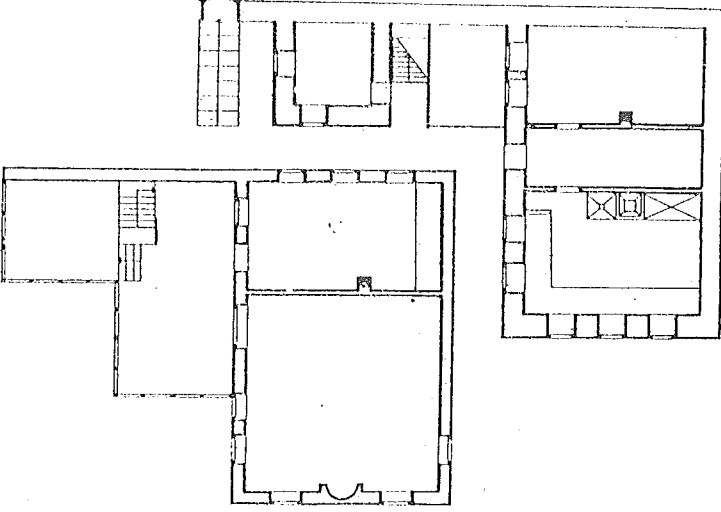
Muhterem hanımefendiler, beyefendiler! Önceleri, vakfiyesinde hiçbir tarikata tahsis edilmeyen, fakat sonradan bir Mevlevîhane olarak teşkilâtlanan bu zâviye, son derece önemi haizdir ve özel bir durumu vardır. Yukarıda da belirttiğimiz şekilde Sarayova, Bosna'dan çok önce fethedilmiştir. Bu zaviye de, Sarayova'da inşa edilen ilk zaviyedir. Şehir, bu zaviye ve sosyal tesisler etrafında gelişme göstermeye başlamıştır. O vakitler bir köy durumunda olan Sarayova, yarım asra varmadan bir Osmanlı şehri haline gelmiştir. Zaviyenin haziresinde mevcut kabir taşları tapu senedi mahiyetindedir. İşte zaviyenin önemi buradan gelmektedir. Bunu bir tebliğ konusu olarak almamızın sebebi de budur. (9)

7 - Evliya Çelebi, a.g.e., s. 298-299.

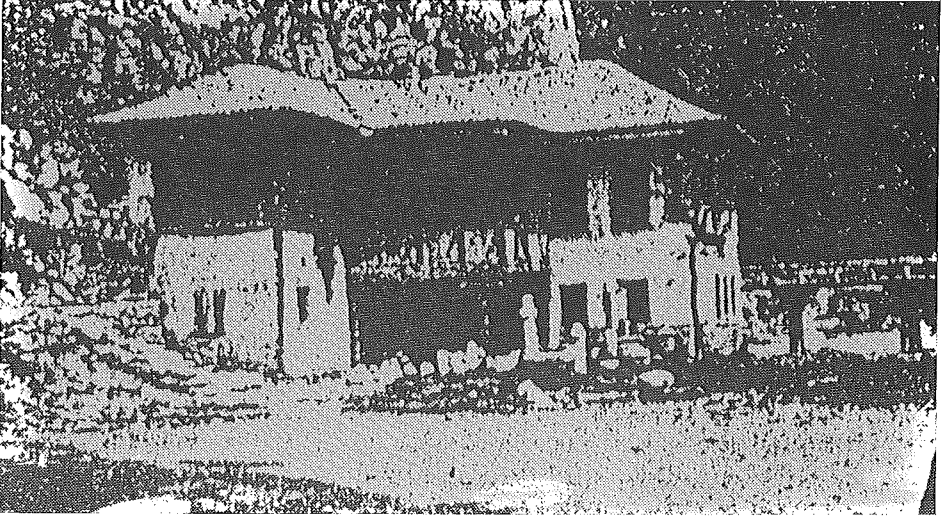
8 - Dr. Ekrem H. Ayverdi, a.g.e., s. 390.

9 - Doç. Dr. İlhan Şahin, Bosna - Hersek T.D.A.V. İst. 1992, s. 28

(7)

*Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Zavod'dan aldığı, İsa Bey Zaviyesi'nin
Birinci ve İkinci katları plânı*

*İsa Bey Zaviyesi'nin 1955'lerdeki bir resmi
(Ekrem Hakkı Ayverdi'den)*